

Ἡ κλειστή ψυχή.
Ἡ ἀρνητική λειτουργία
τῆς ἐπιθυμίας στήν Πολιτεία τοῦ Πλάτωνα
καί στή φιλοσοφία τοῦ Ἐπίκτητου*

ΠΡΩΤ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΛΕΚΚΑ**

Ι. Πλάτωνας καί Ἐπίκτητος συμμαρτυροῦν τήν ἄποψη ὅτι κανένα ἐξωτερικό μας ἀντικείμενο δέν μπορεῖ νά χαρακτηρισθεῖ κακό, ἀφοῦ ἡ αἰτία τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ ἐντοπίζεται ἀποκλειστικά καί μόνο μέσα μας καί συγκεκριμένα στίς βλαβερές μας ἐπιθυμίες γιά τὰ «αἰσθητά» (Πλάτων) ἢ τὰ «ἀπροαίρετα» (Ἐπίκτητος).

Εἰδικότερα γιά τόν Πλάτωνα ἡ γενεσιουργός αἰτία τῶν ἐπιμέρους βλαβερῶν ἐπιθυμιῶν τῆς πολυειδοῦς ψυχῆς μας ἐντοπίζεται στό «ἐπιθυμητικόν» τῆς. Ὡς γνωστόν ἡ ψυχή κατὰ τόν Πλάτωνα –τουλάχιστον κατὰ τή διάρκεια τοῦ ἀνθρωπίνου βίου τῆς¹– συνίσταται ἀπό τρία διαφορετικά μορφώματα («εἶδη»), ἀπό τὰ ὁποῖα τὰ δύο πρῶτα («λογιστικόν» καί «θυμοειδές») φέρεται νά εἶναι μονομορφικά, ἐνῶ τὸ τρίτο καί μεγαλύτερο σέ ὄγκο («ἐπιθυμητικόν»), πολυμορφικό². Μὲ τὸ λογιστικό ἢ ψυχή σκέφτεται ἀλλὰ καί θεᾶται τὰ «ὄντως ὄντα», μὲ τὸ ἐπιθυμητικό ἐπιθυμεῖ τὰ αἰσθητά, ἐνῶ τὸ θυμοειδές, ὅταν λειτουργεῖ «κατὰ φύσιν», ὑποστηρίζει μὲ τήν ἀνδρεία του τὸ λογιστικό ἐνάντια στίς ἄλογες ἐπιθυμίες τοῦ ἐπιθυμητικοῦ μορφώματος γιά τὸν ἔνυλο κόσμο³.

* Ἡ παροῦσα μελέτη ἀποτελεῖ ἀνεπτυγμένη μορφή ἀνακοίνωσης πού ἐκφωνήθηκε στὰ ἀγγλικά στό πλαίσιο τοῦ Διεθνοῦς Συνεδρίου Φιλοσοφίας, μὲ θέμα «Philosophy and Crisis: Responding to Challenges to Ways of Life in the Contemporary World» πού πραγματοποιήθηκε στό Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων ἀπὸ 28 ἕως 30 Ἰουλίου 2013.

** Ὁ Πρωτ. Γεώργιος Α. Λέκκας εἶναι ἄμισθος κληρικός τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δημητριάδος. Μόνιμος υπάλληλος ΥΠΑΙΘ, ὑπηρετεῖ στό Γραφεῖο τῆς Ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στήν Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση καί διδάσκει ἑλληνικὴ φιλοσοφία στό Ἐλληνικὸ Ἄνοικτο Πανεπιστήμιο.

1. Πολ. X, 612a

2. Πολ. IX, 580d-e. Πρβλ. PAPPAS: 90.

3. Πολ. IV, 439d-441c

Συνεπῶς ἡ ἀχίλλειος πτέρνα τῆς ψυχῆς κατὰ τὸν Πλάτωνα εἶναι τὸ ἐπιθυμητικό της⁴, καθὼς ἡ ἀπλησία του γιὰ σωματικὲς ἡδονὲς τὸ ἀποθηριοποιοῦν καὶ τὸ ἐνδυναμώνουν σὲ τέτοιο βαθμὸ ὥστε νὰ μὴν πράττει πλέον τὰ δικά του («ἀλλοτριπραγεῖ»), ἀλλὰ νὰ ἐπιχειρεῖ νὰ ὑποτάξει τὰ ἀνώτερά του μορφώματα (λογιστικό, θυμοειδές) ἀνατρέποντας τὴ φυσικὴ τάξη τῆς ψυχῆς καὶ τελικὰ τὴν ἐνόητά της⁵. Τὸ παράδοξο μὲ τὶς σωματικὲς ἡδονές, μοιάζει νὰ σκέφτεται ὁ Πλάτωνας, εἶναι ὅτι ἀντὶ νὰ πληρῶνουν τὸ ἐπιθυμητικό τῆς ψυχῆς τὸ κάνουν ἀκόμα περισσότερο ἀπληστο, κάνουν νὰ θηριεῖ τὸ ἀνικανοποίητό του. Ἴσως μάλιστα ἡ ἔνταση τῆς ἀνικανοποίητης ἐπιθυμίας γιὰ τὰ αἰσθητὰ νὰ δικαιολογεῖται κατὰ τὸν Πλάτωνα καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ κίνησή της πρὸς αὐτὰ εἶναι ἐκ προοιμίου σημαδεμένη ἀπὸ τὴν ἀδυναμία της νὰ τὰ φτάσει. Γιατὶ σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς πλατωνικὲς Ἰδέες, τὸ αἰσθητὸ ὡς ἐνδιάμεση ὄντολογικὴ βαθμίδα μετὰξὺ «ὄντος» καὶ «μὴ ὄντος»⁶ δὲν μπορεῖς ποτὲ νὰ τὸ δεῖς καὶ νὰ τὸ ἐπιθυμήσεις ὡς ὅλο καὶ ἓνα μὲ ἀποτέλεσμα ἡ ἐπιθυμία πὺ ὑπερεπενδύει σὲ αὐτὸ νὰ εἶναι καταδικασμένη νὰ διαφεύδεται πάντα ἀπὸ αὐτό⁷. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ αἴσθησις τοῦ ἀνικανοποίητου μέσα στὸν κορεσμὸ τῶν ὑλικῶν πραγμάτων εἶναι πὺ τρελαίνει τὸ ἀπληστο ἐπιθυμητικό τῆς ψυχῆς καὶ τὸ κάνει νὰ βγαίνει ἀπὸ τὰ μέτρα του⁸ ἐπιχειρῶντας ἀτελέσφορα νὰ ικανοποιηθεῖ μὲ τὸ νὰ ὑποτάξει τὸ λογιστικό ἀντὶ νὰ ὑποταχθεῖ σὲ αὐτό⁹. Τὴν ἐπανάσταση αὐτὴ τοῦ ἀνικανοποίητου καὶ ἀποθηριοποιημένου ἐπιθυμητικοῦ ἐναντίον τοῦ λογιστικοῦ πὺ εἶναι φτιαγμένο νὰ ἄρχει ἐπ' ὠφελεία τῆς ἐνόητης ὅλης τῆς ψυχῆς¹⁰ ὁ Πλάτων τὴν χαρακτηρίζει στὴν *Πολιτεία* του ὡς «ἀδικία»¹¹. Συγκεκριμένα μὲ τὸν ὄρο ἀδικία ὁ Πλάτωνας περιγράφει συχνὰ τὴν ἐσωτερικὴ συνθήκη κατακερματισμοῦ τῆς ψυχικῆς ἐνόητης τοῦ φιλοχρήματου ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ὑφίσταται τὴν καταστροφικὴ σύγκρουση τῶν ψυχικῶν μορφωμάτων πὺ τὸν συναποτελοῦν ὡς ἀποτέλεσμα τῆς κατάπτυστης ἐπανάστασης τῶν ἐπιμέρους κατώτερων ψυχικῶν μορφωμάτων του κατὰ τοῦ ἡγεμονικοῦ τῆς ψυχῆς του¹². Ἀνάγοντας ἔτσι ὁ Πλά-

4. IRWIN: 192-193.

5. *Πολ.* IV, 442a-b

6. *Πολ.* V, 478d

7. *Πολ.* V, 479a-c. Πρβλ. VLASTOS: 89 καὶ 95-97.

8. ΡΑΜΦΟΣ: 176.

9. DIXSAUT: 194.

10. Πρβλ. IRWIN: 244-245.

11. *Πολ.* IV, 444a-e.

12. *Πολ.* IX, 580e-581e καὶ VI, 488a-489a. Πρβλ. ANNAS: 176-177 καὶ ROBINSON: 43-46.

τωνας την άδικία από άπευκτέα ήθικη πράξη σε άρνητικό τρόπο έσωτερικης συγκροτήσεως τής ψυχής¹³ έπιχειρεϊ άφ' ένός μόν να ύποστηρίξει όντολογικά τη σωκρατική θέση ότι ό άδικών έχει ήδη βλάψει τόν έαυτό του πολύ χειρότερα άπ' όσο αυτόν πού έν προκειμένω άδικεί και άφ' έτέρου να καταδείξει με φιλοσοφικά έπιχειρήματα τó δίκαιο –στό βαθμό βέβαια πού κι ό ίδιος τó συμμερίζεται– τής όρφικο-πυθαγορικης άποστροφής για τó έμψυχο σάμα και τες έπιθυμίες του πού άποτελούν τόν σοβαρότερο κίνδυνο για τήν άντικανονική ύπαγωγή του λογιστικού τής ψυχής σε κατώτερα μορφώματά της όπως τó έπιθυμητικό της¹⁴.

Η άδικη ύπαγωγή του άνώτερου και εύγενέστερου ψυχικού μορφώματος πού εϊναι τó λογιστικό στό «μοχθηρότατον και μανικώτατον» μόρφωμα πού εϊναι τó έπιθυμητικό προσδίδει σ' αυτόν τó συγκεκριμένο τύπο ψυχικής συγκρότησης τόν χαρακτήρα τής άνελευθερίας (ή δουλείας)¹⁵. Τυπικό παράδειγμα άδικης και άνελεύθερης ψυχής εϊναι αυτή του τυράννου πού ό Πλάτωνας παρουσιάζει διεξοδικά στό 9^ο βιβλίο τής *Πολιτείας*. Έξαιτίας τής κακής ψυχικής του συγκρότησης ό τυράννος κατά τόν φιλόσοφο¹⁶ εϊναι α) σε σχέση με τόν έαυτό του: δούλος τών έπιθυμιών του, μόνιμως ένδεής, γεμάτος φοβίες και όδύνες, μαστιζόμενος από έσωτερικές συγκρούσεις πού τόν έμποδίζουν να κάνει αυτό πού πραγματικά ή ψυχή του («ή όλη ψυχή») θέλει, β) σε σχέση με τούς συνανθρώπους του: φθονερός, άπιστος, άδικος και άφιλος, και γ) σε σχέση με τόν Θεό: άνόσιος. Δυστυχής ό ίδιος, κάνει έπίσης δύστυχους όσους τόν πλησιάζουν¹⁷. Η περίπτωση του τυράννου καταδεικνύει, έτσι, πειστικά αυτό πού ό φιλόσοφος έχει ήδη ύποστηρίξει στό 4^ο βιβλίο τής *Πολιτείας*, ότι δηλαδή τά άποτελέσματα τής άνατροπής τής έσωτερικης φυσικής εύταξίας τής ψυχής εϊναι ή ταραχή, ή πλάνη, ή άκολασία, ή δειλία, ή άμάθεια αλλά και κάθε λογής κακία¹⁸.

Άν ή άδικία εϊναι, κατά τόν Πλάτωνα, τó μεγαλύτερο κακό πού μπορεί να συμβεί στην άνθρώπινη ψυχή καθώς κατακερματίζει τήν ένότητά της, ή δικαιοσύνη, με τήν έννοια τής οικειοπραγίας έτσι όπως τήν άναπτύσσει ό φιλόσοφος κυρίως στό 4^ο βιβλίο τής *Πολιτείας*, άποτελεί έσωτερική συνθήκη ύψιστης ψυ-

13. Πρβλ. VLASTOS: 176, ANNAS: 154 και ANAGNOSTOPOULOS: 179-180.

14. CHANTEUR: 73.

15. *Πολ.* IX, 577d. Πρβλ. ANAGNOSTOPOULOS: 179.

16. *Πολ.* IX, 579d-580a και 577e. Πρβλ. CHANTEUR: 78-87.

17. ΡΑΜΦΟΣ: 177-179.

18. *Πολ.* IV, 444b.

χικῆς ἐνότητος¹⁹. Δίκαιη ψυχὴ εἶναι ἐκεῖ αὐτὴ τῆς ὁποίας τὸ κάθε ἐπιμέρους μὀρφωμα πράττει τὰ δικά του ὥστε πράττοντας νὰ μὴν θέτει σὲ κίνδυνο τὴ λειτουργία τῆς ψυχῆς ὡς ὅλου²⁰. Στὸν ἀντίποδα τῆς ἀδικίας, ἡ δικαιοσύνη τῆς οἰκειοπραγούσας ψυχῆς συνιστᾶ λοιπὸν ψυχικὴ συνθήκη ἐνότητος ὁμοούντων ἐπιμέρους ψυχικῶν μορφωμάτων ποὺ τελοῦν κάτω ἀπὸ τὴν εὐεργετικὴ ἐξουσία τοῦ λογιστικοῦ²¹. Ἡ συνθήκη αὐτὴ ἐπιτρέπει στὴ δίκαιη ψυχὴ νὰ εἶναι καὶ ἀνδρεία καὶ σοφὴ καὶ σῶφρων ὥστε νὰ ἱκανοποιεῖται τὸ φερόμενο ὡς σωκρατικὸ προηγούμενο τῆς ἐνότητος ὅλων τῶν ἀρετῶν²². Γιὰ τὴν ἀκριβεία ἡ δίκαιη ψυχὴ εἶναι ἀνδρεία, ἰσχυρίζεται ὁ Πλάτωνας στὴν *Πολιτεία*, γιατί τὸ θυμοειδὲς τῆς ὑποστηρίζει σταθερὰ τίς ἐπιλογές τοῦ λογιστικοῦ τῆς, εἶναι σοφὴ γιατί τὸ λογιστικὸ ἄρχει ἐπ' ὠφελεία ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ εἶναι καὶ σῶφρων, γιατί τὰ κατώτερα μορφώματά τῆς ὁμοδοξοῦν μὲ τὸ λογιστικὸ ἀντὶ νὰ στασιάζουν ἐναντίον τοῦ²³.

Ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Πλάτωνα στὴν ἐνότητα τῆς οἰκειοπραγούσας ψυχῆς ἐξηγεῖται ὄχι τόσο ἀπὸ ἠθικοὺς ὅσο ἀπὸ λειτουργικοὺς λόγους, ἀφοῦ ὁ φιλόσοφος βλέπει στὴν ἐνότητα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς τὴν ἀπαραίτητη λειτουργικὴ προϋπόθεση ὥστε αὐτὴ νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ θεᾶται τὰ «ὄντως ὄντα»²⁴. Συγκεκριμένα γιὰ τὸν Πλάτωνα ἂν ἡ οἰκειοπραγία εἶναι προϋπόθεση τῆς ψυχικῆς ἐνότητος, αὐτὴ ἡ τελευταία εἶναι μὲ τὴ σειρά τῆς ἡ ἀναγκαία προϋπόθεση γιὰ τὴ θεωρία τῶν Ἰδεῶν ἐκ μέρους τῆς δίκαιης ψυχῆς²⁵, μὲ τὴν ὁποία τρέφεται ὅ,τι ἀληθινὸ εἶναι ἡ ψυχὴ, μονοειδὲς ἢ πολυειδὲς²⁶. Διότι στόχος τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας ὡς τέχνης βίου²⁷ δὲν εἶναι ἀπλῶς ἡ ἐνότητα τῆς ψυχῆς ἀλλὰ ἡ μέσῳ αὐτῆς διάνοιξή τῆς πρὸς τίς ὄντολογικὰ ὑπέρτερες τῆς Ἰδέες, ἀνοιγμα ποὺ κατὰ τὸν φιλόσοφο, ὄχι μόνον συντηρεῖ ἀλλὰ καὶ αὐξάνει τὴν οἰκειοπραγικὴ τῆς ἐνότητα²⁸.

19. *Πολ.* IV, 443d-444a. Πρβλ. ANNAS: 170.

20. *Πολ.* IV, 441e-442a.

21. *Πολ.* IX, 589b. Πρβλ. ANNAS: 171-172.

22. Πρβλ. GUTHRIE: 183 καὶ VLASTOS: 321 καὶ 579-586.

23. *Πολ.* IV, 442b-e καὶ IX, 589b-c. Πρβλ. IRWIN: 206 καὶ DIXSAUT: 207-210.

24. Πρβλ. PAPPAS: 96.

25. DIXSAUT: 195.

26. *Πολ.* X, 612a.

27. ΝΕΧΑΜΑΣ: 248.

28. Γιὰ τὴ διάκριση τῆς δικαιοσύνης ὡς οἰκειοπραγίας ἀπὸ τὴ δικαιοσύνη ὡς Ἰδέα στὸ κείμενο τῆς *Πολιτείας*, ΛΕΚΚΑΣ (2003), 184-185 καὶ 189.

Συγκεκριμένα τὸ ἀνοίγμα τῆς οἰκειοπραγούσας καὶ δίκαιης ψυχῆς πρὸς τὶς Ἰδέες πραγματοποιεῖται μέσῳ τοῦ λογιστικοῦ της μορφώματος καὶ στὸν βαθμὸ πὸν αὐτὸ δὲν ἐμποδίζεται ἀπὸ τὰ δύο κατώτερα μέρη της, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ εἶναι αὐτὸ πὸν δοκιμάζει τὴν κατεξοχὴν καθαρὴ ἡδονή²⁹, κατὰ πολὺ ἀνώτερη αὐτῆς πὸν εἰσπράττει τὸ ἐπιθυμητικὸ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὴ σχέση του μὲ κατώτερα ὄντα ὅπως τὰ αἰσθητά³⁰. Ὁ Πλάτωνας διακρίνει μάλιστα σαφῶς τὴν «καθαρὰν ἡδονήν» τοῦ λογιστικοῦ τῆς ψυχῆς πὸν θεωρεῖ τὶς Ἰδέες³¹ ἀπὸ τὴν ἀπουσία λύπης («ἡσυχίαν»), τὴν ὁποία ταυτίζει μὲ τὸ φάντασμα τῆς ἡδονῆς κι ὄχι τὴν ἀλήθεια της³². Πάντως ἡ ἐνότητα τῆς δίκαιης καὶ φιλοσοφικῆς ψυχῆς δὲν ἐξασφαλίζει μόνο τὴν καθαρὴ ἡδονὴ τοῦ λογιστικοῦ της ἀλλὰ καὶ τὴ μέγιστη δυνατὴ ἱκανοποίηση τῶν κατώτερων μορφωμάτων της μὲ ἡδονὲς πὸν τοὺς εἶναι οἰκειές³³. Ἀντιθέτως ὅταν ἐπικρατεῖ ἐντὸς τῆς ψυχῆς κάποιο ἀπὸ τὰ ἄλογα μορφώματά της (= ἀδικία), τότε οὔτε τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ ἱκανοποιηθεῖ οὔτε καὶ στὰ ἄλλα ἐπιτρέπει νὰ ἱκανοποιηθοῦν ὅπως ἀπὸ τὴ φύση τους τοὺς ταιριάζει³⁴. Ἔτσι, ἂν θέλαμε νὰ συνοψίσουμε ὅ,τι μέχρι τώρα ἔχουμε δεῖ ἀπὸ τὸ πλατωνικὸ πρόγραμμα τῆς φιλοσοφίας ὡς τέχνης βίου, φαίνεται νὰ ἰσχύει ὅτι: Ἡ οἰκειοπραγία/δικαιοσύνη ἐξασφαλίζει τὴν ἐνότητα τῆς ψυχῆς, ἡ τελευταία τὴν θέαση τῶν Ἰδεῶν κι αὐτὴ μὲ τὴ σειρά της τὴ μέγιστη δυνατὴ ἡδονὴ τῶν ἐπιμέρους μορφωμάτων τῆς φιλοσόφου ἀνθρώπινης ψυχῆς.

II. Ἄς παρακολουθήσουμε τώρα τὸν δημιουργικὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Ἐπίκτητος ἀξιοποιεῖ σημαντικὰ ἐργαλεῖα τῆς πλατωνικῆς ψυχολογίας στὰ ὁποῖα ἀναφερθήκαμε ἀμέσως παραπάνω καὶ συγκεκριμένα τὴ λογικὴ κρίση, τὸ θάρρος/ἀνδρεία ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιθυμία στὸ μονιστικὸ πλαίσιο τῆς παραδοσιακῆς στωϊκῆς ψυχολογίας³⁵ προκειμένου νὰ περιγράψει τόσο τὴν κανονικὴ ὅσο καὶ τὴν ἀντικανονικὴ λειτουργία τῆς ἀνθρώπινης λογικῆς ψυχῆς.

Ἡ κανονικὴ λειτουργία τῆς ἀνθρώπινης λογικῆς ψυχῆς διασφαλίζεται, ἰσχυρίζεται ὁ στωϊκὸς φιλόσοφος στὸ κεφ. II. 1 τῶν *Διατριβῶν* του, μόνο ὅταν αὐτὴ φροντίζει ὅ,τι ἐξαρθᾶται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴν ἴδια (= «προαιρετικά»)

29. Πολ. IX, 582c καὶ 583a-b.

30. Πολ. IX, 585d-e καὶ 586a-b.

31. Βλ. CHANTEUR: 166-167.

32. Πολ. IX, 583c, 584a-c καὶ 585a. Πρβλ. PAPPAS: 174-175.

33. Πολ. IX, 586e-587a καὶ *Φαῖδρος* 247e. Πρβλ. ROBINSON: 57-58 καὶ DIXSAUT: 195-196.

34. Πολ. IX, 587a.

35. LONG (1999): 570.

ἐπιδεικνύοντας ταυτοχρόνως θάρρος ἀπέναντι σὲ ὅ,τιδήποτε δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτήν (= «ἀπροαίρετα»)³⁶. Πιὸ συγκεκριμένα, ὅταν ἡ μονοειδῆς –κι ὄχι πολυειδῆς ὅπως στὴν πλατωνικὴ *Πολιτεία*– λογικὴ ψυχὴ³⁷ ἐπιλέγει νὰ φροντίζει ὅ,τι ἐξαρτᾶται μόνον ἀπὸ τὴν ἴδια, αὐτὸ ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα, κατὰ τὸν φιλόσοφο³⁸, νὰ ἀντιμετωπίζει μὲ θάρρος («διὰ τὴν εὐλάβειαν θαρραλέως») ὅ,τι δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτήν, ὅπως τὸν θάνατο, τοὺς πόνους, τὴν καταδίκη, τὴ φυλάκιση καὶ τὴν κακὴ φήμη³⁹, ἐνῶ ἀντιθέτως, ὅπως ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ τὸ ἴδιο πάντα κείμενο, ἡ θαρραλέα ἀντιμετώπιση ὅλων ὧσων δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν λογικὸ ἑαυτὸ μας μᾶς ἐπιτρέπει τὴν ἀπρόσκοπτη φροντίδα γιὰ κάθε τι δικό μας πού τελικὰ δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὴν «προαίρεσιν» μας⁴⁰. Ἡ συνθήκη αὐτὴ ἐπιτρέπει στὴν ἀνθρώπινη λογικὴ ψυχὴ νὰ λειτουργεῖ ὡς κλειστὸ ἀνατροφοδοτούμενο σύστημα σύμφωνα μὲ τὸ σωκρατικο-πλατωνικὸ αἴτημα τῆς ἐνότητας ὅλων τῶν ἀρετῶν, τὸ ὁποῖο μάλιστα ἐγγυᾶται τὴν ἐλευθερία τῆς λογικῆς ψυχῆς ἀπὸ τὰ πάθη τῆς⁴¹, καθὼς λειτουργώντας μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο εἶναι, κατὰ τὸν στωϊκὸ φιλόσοφο, πάντα σὲ θέση ἀφ' ἐνὸς νὰ ἀποφεύγει τὰ προαιρετικὰ κακὰ καὶ ἀφ' ἐτέρου νὰ ἀντιμετωπίζει μὲ θάρρος τὰ ἀπροαίρετα κακὰ⁴².

Ἀντιθέτως ἡ ἀντικανονικὴ ἐπιλογή τῆς φροντίδας γιὰ τὰ ἀπροαίρετα ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα, κατὰ τὸν φιλόσοφο, τὸ θράσος τῆς λογικῆς ψυχῆς γιὰ τὰ προαιρετικὰ καὶ τὴ δειλία τῆς γιὰ τὰ ἀπροαίρετα. Φροντίζοντας δηλαδὴ γιὰ ἀπροαίρετα, ὅπως ἡ ἀπόκτηση χρημάτων, ὁ ἄτυχος ἔρωτας γιὰ μιὰ γυναίκα πού ἀγαπᾶμε ἢ ἡ ἐκτίμηση τοῦ τυράννου καὶ τῶν φίλων του⁴³, τελοῦμε ἀναγκαστικὰ σὲ καθεστῶς φόβου καὶ δειλίας, ἀφοῦ ὡς ἀπροαίρετα πού εἶναι δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ τὰ ἐλέγξουμε μέσῳ τῆς προαιρετικῆς μας λειτουργίας, ἐνῶ παράλληλα μὲ τὸ νὰ ἐπιδεικνύουμε θάρρος στὰ προαιρετικὰ ἀντὶ στὰ ἀπροαίρετα γινόμαστε τελικὰ θρασεῖς πού ἐνδιαφέρονται νὰ πετύχουν ἀκριβῶς ἐκεῖνα πού τοὺς βλάπτουν⁴⁴. Ἐξαιτίας ἀκριβῶς αὐτῆς τῆς ἀντικανονικῆς τῆς λειτουργίας ἡ ἀν-

36. *Διατρ.* II, 1, 39-40 (Loeb Classical Library 131:218).

37. ERLER: 109-110, σημ. 53.

38. *Διατρ.* II, 1, 5-7 (LCL 131:208).

39. *Διατρ.* II, 1, 35 (LCL 131:218).

40. *Διατρ.* I, 1, 23-24 (LCL 131:12).

41. *Διατρ.* II, 1, 21-23 (LCL 131:212).

42. ERLER: 103.

43. *Διατρ.* II, 1, 28 (LCL 131:214).

44. *Διατρ.* II, 1, 8-20 (LCL 131:208, 210, 212).

θρώπινη λογική ψυχή αυτοκαταδικάζεται σε καθεστώς φόβου, λύπης και ταραχής στερούμενη τελικά της ἐλευθερίας της⁴⁵.

Συνεπῶς ἡ φροντίδα τῆς μονοειδοῦς λογικῆς ψυχῆς γιὰ τὰ προαιρετικά καὶ τὸ θάρρος τῆς ἀπέναντι στὰ ἀπροαίρετα συνιστοῦν, κατὰ τὸν Ἐπίκτητο, τὴν ὀρθὴ φιλοσοφικὴ στάση⁴⁶ ὥστε νὰ διασφαλίζονται ἡ ἐνότητα καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς ψυχῆς⁴⁷, οἱ ὁποῖες διακυβεύονται κάθε φορὰ πού ὁ ἄνθρωπος σκλαβώνεται στὰ ἐξωτερικά ὡς πρὸς τὴν προαίρεσή του (καὶ γι' αὐτὸ ἀπροαίρετα) καὶ συνήθως ἔνυλα ἀντικείμενα τῶν ἐπιθυμιῶν του⁴⁸. Γιατὶ αἰτία τῶν ψυχικῶν ταραχῶν πού ὁ Ἐπίκτητος ἀποκαλεῖ «πάθη»⁴⁹ εἶναι οἱ ἐπιθυμίες γιὰ ἐξωτερικά ὡς πρὸς τὴν προαίρεσή μας ἀντικείμενα, τίς ὁποῖες συνήθως ἀδυνατοῦμε νὰ πραγματοποιήσουμε ἀκριβῶς γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἡ πραγματοποίησή τους δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐμᾶς⁵⁰.

Σὲ ἀντίθεση ὁμως μὲ τὴν πλατωνικὴ *Πολιτεία* γιὰ τὴν ὁποία ἡ ρίζα τῶν κακῶν ἐπιθυμιῶν ἐντοπίζεται στὸ ἐπιθυμητικὸ τῆς πολυμορφικῆς ψυχῆς μας, γιὰ τὸν Ἐπίκτητο ἡ γενεσιουργὸς αἰτία τῶν κακῶν ἐπιθυμιῶν (= γιὰ τὰ ἀπροαίρετα) τῆς μονοειδοῦς ψυχῆς μας ἐντοπίζεται στὴν προαίρεσή μας. Συγκεκριμένα γιὰ τὸν στωϊκὸ φιλόσοφο, ὁ ἄνθρωπος, καλὸς ἀπὸ τὴ φύση του («ἡμερος», «φιλάλληλος» καὶ «πιστός»)⁵¹, προσδιορίζεται κατεξοχὴν ἀπὸ τὴν προαίρεσή του⁵². Ἐδῶ ὡς γνωστὸν ἡ προαίρεση δὲν εἶναι ἐπιμέρους ψυχικὸ μὲροφωμα ἢ λειτουργία ἀλλὰ ὁ αὐθεντικὸς ἑαυτὸς⁵³ μέσω τοῦ ὁποίου ὁ ἄνθρωπος τοποθετεῖται θετικά ἢ ἀρνητικά ἔναντι τοῦ ἔνυλου κόσμου καὶ τῶν ἀναπαραστάσεων του μέσα μας πού ὁ στωϊκὸς φιλόσοφος ἀποκαλεῖ «φαντασίες»⁵⁴. Ὁ προαιρετικὸς ἑαυτὸς δὲν ἐξαρτᾶται παρὰ μόνο ἀπὸ τὸν ἴδιο⁵⁵ καὶ μόνο ὁ ἴδιος μπορεῖ νὰ βλάψει τὸν ἑαυτό του⁵⁶. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ὁ ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρώπου τοπο-

45. *Διατρ.* II, 1, 24 (LCL 131:214).

46. *Διατρ.* II, 1, 29-30 καὶ 36-39 (LCL 131: 216, 218). Πρβλ. ERLER: 101-102.

47. INWOOD: 159.

48. *Διατρ.* II, 2, 25-26 (LCL 131:224). Πρβλ. LONG (2002): 221.

49. *Διατρ.* III, 2, 3 (LCL 218:22).

50. *Διατρ.* I, 27, 10-11 (LCL 131:170). Πρβλ. GILL: 42.

51. *Διατρ.* IV, 1, 126 (LCL 218:286) καὶ II, 10, 23 (LCL 131:274).

52. *Διατρ.* II, 10, 1 (LCL 131:268).

53. *Διατρ.* I, 29, 6-8 (LCL 131:184). Πρβλ. ΛΕΚΚΑΣ (2013): 189-196.

54. *Διατρ.* IV, 3, 7 (LCL 218:310). Πρβλ. LONG (2002): 214 καὶ ΛΕΚΚΑΣ (2001): 108-109.

55. *Διατρ.* II, 23, 17-19 (LCL 131:400, 402).

56. *Διατρ.* III, 19, 2-3 (LCL 218:114) καὶ I, 29, 12-13 (LCL 131:184, 186).

θετείται μέσα στον σκληρό πυρήνα του πού μπορεί από μόνος του να διαστροφεί⁵⁷ –αυτό πού ο Ἐπίκτητος ἀποκαλεῖ ἄλλοῦ «ἀποστροφή τοῦ λόγου»⁵⁸– μόνο στην περίπτωση πού αὐτὸς ἐπιλέξει νὰ κάνει κακὴ «χρῆσιν τῶν φαντασιῶν» ἢ ἄλλιῶς νὰ ἀντιμετωπίσει ἀλόγιστα «τὰ ἐκτός»⁵⁹. Ἔτσι ἐδῶ, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Πλάτωνα, ἡ αἰτία τῶν κακῶν ἐπιθυμιῶν (καὶ τῶν ἀπευκτέων πράξεων πού αὐτὲς συνεπάγονται) δὲν ἐντοπίζεται στὴ φύση τοῦ ψυχικοῦ ἑαυτοῦ μας ἀλλὰ στὴν ἐσφαλμένη του κρίση⁶⁰ νὰ θεωρήσει τὰ «ἄλλότρια» ὡς «ἐφ’ ἡμῖν» καὶ νὰ θελήσει νὰ ταυτισθεῖ ἀναυθεντικά μαζί τους⁶¹. Σ’ αὐτὴν τὴν ἀναυθεντικὴ ἐπιλογή τοῦ προαιρετικοῦ ἑαυτοῦ νὰ προκρίνει «τὰ ἐκτός» ὀφείλονται, ἐπίσης, ὅλα τὰ ἀνθρώπινα πάθη –πάντοτε ἐπίκτητα⁶²– ἀλλὰ καὶ ὁ χαρακτήρας κάθε συγκεκριμένου ἀνθρώπου, ἐλεύθερος ἢ δουλικός⁶³. Εἰδικότερα ὅποιος κάνει τὸ λάθος, κατὰ τὸν φιλόσοφο, νὰ θεωρήσει τὰ ἀπροαίρετα ὡς ἀγαθὰ φθονεῖ, ἐπιθυμεῖ, κολακεύει καὶ ταράζεται, ὅπως ἐπίσης ἂν κάνει τὸ λάθος καὶ θεωρήσει τὰ ἀπροαίρετα ὡς κακὰ λυπᾶται, πενθεῖ, θρηνεῖ καὶ τελικὰ δυστυχεῖ⁶⁴. Συνεπῶς ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐδῶ νὰ διαλέξει ἀνάμεσα στὴν προαιρετικὴ ἐλευθερία του νοούμενη ὡς ἀνεξαρτησία ἔναντι τῶν «ἐκτός» καὶ σὲ αὐτὰ τὰ τελευταῖα⁶⁵. Ἐπιχειρώντας νὰ ἱκανοποιήσει τὶς ἐπιθυμίες του γιὰ τὰ ἀπροαίρετα, ἀναγκαστικά χάνει τὴν ἀνεξαρτησία του⁶⁶ καὶ ἀντίστροφα ἐπιμένοντας στὴν ἀνεξαρτησία τοῦ προαιρετικοῦ ἑαυτοῦ του προστατεύεται ἀπὸ τὴν ὑποδούλωση σὲ ὅ,τιδήποτε τοῦ εἶναι ξένο⁶⁷. Καθίσταται ἔτσι προφανὲς ὅτι σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Πλάτωνα γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ ρίζα τοῦ κακοῦ ἐντοπίζεται σὲ ἓνα ὄντολογικὸ σφάλμα, γιὰ τὸν Ἐπίκτητο ἡ πραγματικὴ αἰτία τοῦ κακοῦ ἐντοπίζεται σὲ ἓνα γνωστικὸ σφάλμα. Πιὸ συγκεκριμένα, ἐνῶ στὴν *Πολιτεία* τοῦ Πλάτωνα ἡ ψυχὴ τίθεται στὴν ὑπηρεσία τοῦ σώματος (= τῶν αἰσθητῶν) ὅταν τὸ λογιστικὸ της ὑποταχθεῖ στὰ δύο

57. *Διατρ.* II, 23, 19 (LCL 131:402).

58. *Διατρ.* IV, 3, 4-5 (LCL 218:310).

59. *Διατρ.* III, 10, 16-17 (LCL 218:76). Πρβλ. LONG (2002): 217.

60. *Διατρ.* I, 11, 32-33 (LCL 131: 86) καὶ III, 9, 4-5 (LCL 218:64). Πρβλ. INWOOD: 168 καὶ NUSSBAUM: 386.

61. *Ἐγχ.* 1, 3 (LCL 218:482). Πρβλ. SORABJI, 89.

62. *Διατρ.* IV, 5, 12-13 (LCL 218:334).

63. *Διατρ.* IV, 7, 9-11 (LCL 218:362, 364).

64. *Διατρ.* III, 11, 1-3 (LCL 218:78).

65. *Ἐγχ.* 13 (LCL 218:492).

66. *Διατρ.* IV, 4, 33-34 (LCL 218:324, 326).

67. *Διατρ.* II, 16, 28 (LCL 131:320).

κατώτερα μορφώματά της⁶⁸ (όντολογικό σφάλμα), κατά τὸν Ἐπίκτητο ἡ ψυχὴ τίθεται στὴν ὑπηρεσία τοῦ σώματος (= τῶν ἐκτός) ὅταν ἐσφαλμένως θεωρήσει τὰ ἐκτός ὡς δικά της καὶ θελήσει νὰ ταυτισθεῖ μαζί τους (γνωστικό σφάλμα).

Εἰδικότερα ἡ ἀναυθεντικὴ ἐπιλογὴ τοῦ ἀνθρώπου νὰ θεωρήσει ὡς δικά του τὰ ἀπροαίρετα καὶ νὰ ταυτισθεῖ μαζί τους διασπᾷ τὴν ἐσωτερικὴ του ἐνότητα⁶⁹ καθὼς τὸν ὑποχρεώνει σὲ συνθήκες πολυπραγμοσύνης καὶ ἐσωτερικῶν συγκρούσεων μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀδυνατεῖ νὰ πετύχει τὴν εὐδαιμονία γιὰ τὴν ὁποία εἶναι ὄντολογικὰ προγραμματισμένος. Γιατὶ ἐλεύθερος καὶ εὐδαίμων, ὑπενθυμίζει ὁ Ἐπίκτητος προβάλλοντας τὸ παράδειγμα τοῦ κυνικοῦ Διογένη, δὲν εἶναι αὐτὸς ποὺ κάνει ὀτιδήποτε ἐπιθυμῆσει ἐργαζόμενος γιὰ τὰ ἀπροαίρετα, ἀλλὰ ἐκεῖνος ποὺ εἶναι σὲ θέση νὰ κάνει αὐτὸ ποὺ πρέπει ἐργαζόμενος γιὰ τὰ ἠθικὰ «καθήκοντα»⁷⁰ ἀνεξάρτητα ἀπὸ ἐξωτερικοὺς παράγοντες, ὅπως ὁ καύσωνας, ἡ μελαγχολία καὶ ἡ ἀυπνία, ποὺ ἔχουν γενικὰ τὴν τάση νὰ τὸν πᾶνε ἐνάντια σὲ ὅ,τι πρέπει⁷¹.

Ἐπίσης ὅσο κι ἂν φαίνεται παράδοξο ἡ ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὰ ἀπροαίρετα (π.χ. πατρίδα, φίλοι, γυναίκα, παιδιά, περιουσία) καὶ ἡ στροφὴ τοῦ ἀνθρώπου μέσα του εἶναι, κατὰ τὸν Ἐπίκτητο ποὺ στοῦ σημείου αὐτὸ ἀξιοποιεῖ φιλοσοφικὰ τὸ ἀρνητικὸ παράδειγμα τοῦ πλατωνικοῦ τυράννου, οἱ ἀπαραίτητες προϋποθέσεις γιὰ τὴν καλύτερη δυνατὴ σχέση μὲ τὸν ἄλλο, εἴτε αὐτὸς εἶναι ὁ συνάνθρωπος εἴτε ὁ Θεός. Δίχως ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὰ ἀπροαίρετα ὁ ἄνθρωπος εἶναι, ἔτσι, ἀναγκαστικὰ ὀξύθυμος, χαμερπής, μεμφίμοιρος καὶ δειλός⁷², ὥστε νὰ μὴν μπορούμε νὰ περιμένουμε ἀπὸ ἕνα τέτοιο ἄνθρωπο οὔτε πραγματικὴ φιλία⁷³ ἀλλὰ οὔτε καὶ πραγματικὴ εὐσέβεια⁷⁴.

Ὁ Ἐπίκτητος ἀξιοποιεῖ ἐπίσης καὶ τὴν πλατωνικὴ εἰκόνα τῆς ἐσωτερικῆς πάλης γιὰ νὰ καταδείξει τίς χαοτικὲς συνέπειες ποὺ ἔχει γιὰ τὴ λογικὴ ψυχὴ καὶ τὴ σχέση της μὲ ἄλλα ὄντα ἢ ἐσφαλμένη ἐπιλογὴ τῶν ἀπροαιρέτων⁷⁵. Διαφορε-

68. Βλ. DIXSAUT: 187-189.

69. *Διατρ.* III, 15, 12-13 (LCL 218:102, 104) καὶ I, 1, 14-15 (LCL 131:10). Πρβλ. Ἔγγ. 29, 3 (LCL 218:508).

70. Inwood: 116-119.

71. *Διατρ.* I, 24, 7-8 (LCL 131:150). Πρβλ. GILL: 48-49 καὶ SCHOFIELD: 234-235.

72. *Διατρ.* III, 2, 13-15 (LCL 218:26).

73. *Διατρ.* II, 22, 15-20, 26-29 καὶ 33-37 (LCL 131:386, 388, 390, 392, 394). Πρβλ. DUHOT: 209-214, STEPHENS: 342 καὶ SHARPLES: 180.

74. *Διατρ.* IV, 7, 9-11 (LCL 218:362, 364) καὶ Ἔγγ. 31, 1-2 καὶ 4-5 (LCL 218:510, 512, 514). Πρβλ. EDELSTEIN: 80 καὶ DUHOT: 214-219.

75. *Διατρ.* II, 26, 1-2 (LCL 131:422).

τικά όμως από τον Πλάτωνα, ὁ Ἐπίκτητος μεταφέρει τὸ πεδίο τῶν ψυχικῶν συγκρούσεων ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ μᾶς πολυμορφικῆς ψυχῆς ὅπως αὐτὴ ποὺ περιγράφει ὁ Πλάτωνας στὴν *Πολιτεία*⁷⁶ στὸν σκληρὸ πυρήνα τοῦ μονοειδοῦς –ἐπειδὴ ἀποκλειστικὰ λογικοῦ– ἑαυτοῦ μας⁷⁷, μὲ ἀποτέλεσμα τὴ μεταγραφὴ τῶν συγκρούσεων ἀναμεταξὺ διαφορετικῶν ψυχικῶν μορφωμάτων ποὺ βρίσκει στὸν Πλάτωνα σὲ ὄρους ἀλληλοσυγκρουόμενων λογικῶν ἀποφάνσεων καὶ ἀντίστοιχων ἐπιθυμιῶν ποὺ αὐτὲς ὑποστηρίζουν. Στὴν περίπτωσι μάλιστα αὐτὴ ἢ ἐσφαλμένη ἐπιλογὴ τῶν ἀπροαιρέτων εἶναι ἀποτέλεσμα ἄγνοιας (Σωκράτης) καὶ ὄχι τῆς σύγκρουσις ἀντιτιθέμενων ψυχικῶν δυνάμεων (Πλάτων), ὥστε νὰ εἶναι πάντα εὐκόλα ἐπανορθώσιμη μὲ τὴν κατάλληλη φιλοσοφικὴ παιδεία.

Συγκεκριμένα ἡ φιλοσοφικὴ θεραπεία ἀρχίζει μὲ τὴ συνειδητοποίηση μὲσθ τῆς διαλεκτικῆς τῆς ἐσωτερικῆς σύγχυσις ποὺ ὑφιστάμεθα⁷⁸ ἄλλα νὰ θέλουμε καὶ ἄλλα νὰ πράττουμε⁷⁹ ἐξαιτίας ἀλληλοσυγκρουόμενων λογικῶν ἀποφάνσεων, ὥστε μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ νὰ καταστῆ δυνατὴ ἢ καταστολὴ τῶν ἐπιθυμιῶν μας γιὰ τὰ ἀπροαίρετα⁸⁰, καθὼς ἡ ὀριστικὴ πλήρωσις τῆς ἐπιθυμίας μας περνάει, κατὰ τὸν Ἐπίκτητο, ἀναγκαστικὰ μέσα ἀπὸ τὴν «ἀνασκευὴ» τῆς⁸¹, δηλαδὴ τὴν ἄρνησὴ μας νὰ ἱκανοποιήσουμε ὅποιαδήποτε ἐπιθυμία μας γι' αὐτά⁸².

Βέβαια τελικὸς σκοπὸς τῆς φιλοσοφικῆς θεραπείας εἶναι κατὰ τὸν στωϊκὸ φιλόσοφο ἡ οἰκειοπραγία⁸³ ποὺ, διαφορετικὰ ἀπ' ὅ,τι εἶδαμε στὸν Πλάτωνα, ἐδῶ ὀρίζεται ὡς ἐπιστροφὴ στὸν καταστατικὰ ἀπλὸ καὶ ἐνιαῖο ἑαυτὸ τοῦ καθενός μας⁸⁴. Ἡ ἐπικτητεία φιλοσοφικὴ πρότασις ὡς τέχνη βίου στοχεύει, ἔτσι, ὄχι στὴν ἐμβάθυνση κατὰ τὴ μελέτη φιλοσοφικῶν κειμένων ἀλλὰ στὴ διαφύλαξι τοῦ αὐθεντικοῦ ἑαυτοῦ⁸⁵ ἔναντι ὅ,τιδήποτε τοῦ εἶναι ξένο⁸⁶ μὲ κάθαρσις τῆς προαίρεσις, ὀρθὴ χρῆσις τῶν φαντασιῶν, ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὰ ἀπροαίρετα καὶ τελικὰ τὴν παράδοσι στα «γιγνώμενα» ὅπως τὰ θέλησε ὁ Θεός⁸⁷. Γιατί, ὅπως τὸ

76. Βλ. PAPPAS, 85.

77. *Διατρ.* II, 26, 3-7 (LCL 131:422, 424).

78. *Διατρ.* II, 12, 6-7 (LCL 131:284).

79. *Διατρ.* III, 23, 34-35 (LCL 218:182).

80. *Διατρ.* II, 18, 8-10 (LCL 131: 342).

81. *Διατρ.* IV, 1, 175 (LCL 218:304).

82. *Διατρ.* III, 9, 21-22 (LCL 218:70). Πρβλ. NUSSBAUM: 396-398.

83. *Διατρ.* III, 22, 97 (LCL 218:164).

84. *Διατρ.* III, 23, 16 (LCL 218:174) καὶ IV, 4, 7 (LCL 218:314).

85. *Διατρ.* I, 4, 22-23 (LCL 131:32) καὶ 25, 31-32 (LCL 131:160).

86. *Διατρ.* I, 29, 24-25 (LCL 131:188). Πρβλ. BLAKELEY: 33-34.

87. *Διατρ.* II, 23, 40-42 (LCL 131:408). Πρβλ. IERODIAKONOU: 63.

λέει χαρακτηριστικά ὁ Ἐπίκτητος, ὁ φιλόσοφος πὸν ἀσχολεῖται περισσότερο μὲ τοὺς «λόγους» παρὰ μὲ τὸν ἑαυτό του κινδυνεύει νὰ θηριοποιηθεῖ⁸⁸. Ἀπηχώντας τὰ φιλοσοφικὰ παραδείγματα τοῦ Σωκράτη καὶ τοῦ Διογένη γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ ὑπέρβαση τῆς ἀτομικῆς ιδιοτέλειας πραγματοποιεῖται μὲ τὴν παράδοση σὲ ὑπερατομικὰ μεγέθη ὅπως ἡ πόλη καὶ ὁ νόμος⁸⁹, ὁ Ἐπίκτητος φαίνεται νὰ ὑποστηρίζει πὼς ἡ φιλοσοφικὴ πραγμάτωση τοῦ ἀνθρώπου ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ ἀνοιγμὰ του πρὸς τὸν ὑπερατομικὸ ἑαυτό του, ἀναπόσπαστο τμῆμα τοῦ κοσμικοῦ ὄλου⁹⁰. Στὴν προοπτικὴ αὐτὴ ὅλες οἱ ἐναντιότητες πὸν ἀντιμετωπίζει ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸν ἐνσώματο βίον του κατανοοῦνται ὡς εὐπρόσδεκτα μέσα ἐπιτευξῆς συμφωνίας μὲ τὸν ἀληθινὸ ἑαυτό του⁹¹, ὅπως ἐπίσης ἀκόμα κι ὁ θάνατος χαιρετίζεται ἀπὸ τὸν φιλόσοφο⁹² ὡς ἔσχατο –καὶ τὸ πλέον ἀποφασιστικό;– φιλοσοφικὸ μέσο ἀποκατάστασης στὴν ἀλήθεια τοῦ ὑπερατομικοῦ ἑαυτοῦ μας⁹³. Ἔτσι, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν πλατωνικὴ πεποίθηση ὅτι ἡ ψυχὴ τρέφεται ἀποτελεσματικὰ μόνο ἀπ’ ὅ,τι τὴν ὑπερβαίνει (ιδανικὸ θεωρίας), γιὰ τὸν Ἐπίκτητο ἡ ψυχὴ ἱκανοποιεῖται πλήρως καὶ μόνο μὲ τὴν ὀλοκληρωτικὴ τῆς κατάδυση στὸν ὑπερατομικὸ ἑαυτό της (ιδανικὸ ἀταραξίας). Ἐδῶ τῆ μέγιστη δυνατὴ ἡδονή⁹⁴ δὲν τὴν ἀντλεῖ ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὴ θέαση ὑπερβατικῶν ὄντων, ὅπως συμβαίνει στὸν Πλάτωνα, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἡσυχία τῆς⁹⁵, καθὼς στὴ μοναξιά τοῦ σοφοῦ, ὅπως ἄλλωστε καὶ τοῦ Θεοῦ, ὁ Ἐπίκτητος δὲν βλέπει ἐρημία (= «ἀβοήθητος») ἀλλὰ μεγαλοπρεπὴ αὐτάρκεια⁹⁶ («αὐτὸν ἑαυτῷ συνεῖναι»).

Εἶδαμε ὅτι γιὰ τὸν Ἐπίκτητο καλὲς καὶ κακὲς ἐπιθυμίαι ἐξαρθῶνται ἀπὸ ἀντίστοιχες κρίσεις, ὀρθὲς ἢ ἐσφαλμένες. Τὸ θέμα τῆς ἐξάρτησης τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ συγκεκριμένα τῶν κακῶν ἀπὸ ἀντίστοιχες κρίσεις ἀναπτύσσεται διεξοδικὰ στὸ 9^ο βιβλίον τῆς πλατωνικῆς *Πολιτείας*. Γιὰ παράδειγμα ὁ σφοδρὸς ἔρωτας γιὰ τὸ φάντασμα τῆς Ἑλένης στὴν Τροία, ὅπως τὸ περιγράφει ὁ Σησίχορος, ὀφείλεται, κατὰ τὸν Πλάτωνα⁹⁷, σὲ ἐσφαλμένη κρίση σχετικὰ μὲ τὸ ποιά

88. *Διατρ.* I, 5, 9-10 (LCL 131:38). Πρβλ. DUHOT: 178-183, EDELSTEIN: 46 καὶ NUSSBAUM: 330-331.

89. *Διατρ.* IV, 1, 158-160 (LCL 218:298).

90. SHARPLES: 136.

91. *Διατρ.* I, 12, 16 (LCL 131:90, 92).

92. Βλ. RIST: 251-252.

93. *Διατρ.* I, 1, 32 (LCL 131:14).

94. *Διατρ.* III, 7, 6-7 (LCL 218:50).

95. *Διατρ.* III, 3, 18-19 (LCL 218:34) καὶ II, 17, 29-33 (LCL 131:336).

96. *Διατρ.* III, 13, 1 καὶ 6-7 (LCL 218:88). Πρβλ. ΛΕΚΚΑΣ (2013): 204.

97. *Πολ.* IX, 586c.

εἶναι ἡ ἀληθινή Ἑλένη καὶ ποῦ εἶναι ἀπλῶς τὸ φάντασμά της. Μόνο ποῦ ἐδῶ, σὲ ἀντίθεση μὲ ὅ,τι εἶδαμε στὸν Ἐπίκτητο, ἡ ἐσφαλμένη κρίση εἶναι ἀποτέλεσμα ἀφροσύνης ἀτακτης ψυχῆς. Συγκεκριμένα, ἡ ἐσφαλμένη κρίση Ἑλλήνων καὶ Τρώων ποῦ περιγράφει ὁ Σησίχορος ἀποδίδεται κατὰ τὸν Πλάτωνα στὴν ἐπικυριαρχία τοῦ ἄλογου ἐπιθυμητικοῦ μορφώματος στὶς ψυχές τους. Ἡ ἐσφαλμένη κρίση σχετικὰ μὲ τὸ πῶς πρέπει κανεὶς νὰ ἐνεργήσει σὲ συγκεκριμένη περίπτωση μπορεῖ νὰ ὀφείλεται ἐπίσης, ὑποστηρίζει ὁ Πλάτωνας⁹⁸, στὴν ψυχικὴ ἀταξία τοῦ ὑπερβολικὰ φιλόδοξου, τοῦ ὁποῖου ἡ ὑπερτροφία τοῦ θυμοειδοῦς λειτουργεῖ σὲ βάρος τοῦ λογικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς του. Ἡ ὀρθὴ κρίση, δηλαδή, κατὰ τὸν Πλάτωνα εἶναι ἀδύνατη στὴν περίπτωση ποῦ ἄρχει ἐντὸς τῆς ψυχῆς εἴτε τὸ ἐπιθυμητικὸ εἴτε τὸ θυμοειδές της. Συγκεκριμένα στὴν περίπτωση ποῦ ἄρχει τὸ ἐπιθυμητικὸ, ὁ φιλοχρήματος ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ὀρθὴ κρίση γιατί αὐτὸς κρίνει μὲ μέτρο τὰ ἀποκτήματα καὶ τὰ κέρδη, ὅπως ἐπίσης στὴν περίπτωση ποῦ ἄρχει τὸ θυμοειδές, ὁ φιλόδοξος ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ὀρθές κρίσεις γιατί αὐτὸς κρίνει μὲ μέτρο τίς νίκες καὶ τίς τιμές⁹⁹. Κατὰ τὸν Πλάτωνα μόνο ὁ φιλόσοφος, τοῦ ὁποῖου τὸ φιλοκερδές ἐπιθυμητικὸ καὶ τὸ φιλόνομο θυμοειδές ἔχουν ὑποταχθεῖ στὸ φρόνιμο λογιστικὸ του, εἶναι σὲ θέση νὰ ἐκφέρει ὀρθές κρίσεις σχετικὰ μὲ τὸ ποιές ἐπιθυμίες καὶ σὲ ποιοῦ βαθμὸ πρέπει νὰ ικανοποιοῦνται καὶ ποιές ὄχι ὥστε νὰ εὐτυχεῖ ὅλη ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὴν ἀναλογικὴ ἱκανοποίηση τῶν μερῶν της κατὰ τὸ μέτρο τῆς λειτουργικῆς ἀξίας ἐκάστου¹⁰⁰. Συνεπῶς κατὰ τὸν Πλάτωνα ἡ ψυχικὴ εὐταξία συνεπάγεται τὴν εὐθυκρισία καὶ αὐτὴ μὲ τὴν σειρά της τὴν ὀρθοπραξία ποῦ συντηρεῖ καὶ αὐξάνει τὴν ψυχικὴ εὐταξία¹⁰¹. Ἡ ἄποψη αὐτὴ προϋποθέτει ἀσφαλῶς τὴ σωκρατικὴ ἀντίληψη περὶ μαλακῆς καὶ εὐθραυστης ψυχῆς τῆς ὁποίας τὸν χαρακτήρα, ὅπως θὰ πεῖ ἀργότερα ὁ Ἀριστοτέλης, τὸν διαμορφώνουν τελικὰ τὰ ἔργα της¹⁰². Ἔτσι ἡ φερόμενη ὡς σωκρατικὴ ἀντίληψη σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ ψυχὴ δὲν μπορεῖ νὰ νικηθεῖ παρὰ μόνο ἀπὸ τὸν κακὸ ἑαυτό της μοιάζει νὰ ἐπιτρέπει τὴ σύγκλιση δύο διαφορετικῶν ψυχολογιῶν στὸ πλαίσιο ριζικὰ διαφορετικῶν ἀντίστοιχων φιλοσοφιῶν ὅπως αὐτὲς τοῦ Πλάτωνα καὶ τοῦ Ἐπίκτητου, ἡ μιὰ φιλοσοφία τῆς ὑπερβατικότητας καὶ ἡ ἄλλη φιλοσοφία τῆς ἐμμένειας. Ἀπόδειξη

98. Πολ. IX, 586c-d.

99. Πολ. IX, 582d-583a.

100. Πολ. IX, 586d-e.

101. Βλ. VLASTOS: 189-190 καὶ 201-202, ANNAS: 204-208 καὶ PAPPAS: 88.

102. Πολ. IX, 589d, 590b καὶ IV, 444c-d. Πρβλ. ΝΕΧΑΜΑΣ: 41 καὶ 244.

τῆς σύγκλισης αὐτῆς εἶναι πὼς μιὰ ριζοσπαστικὴ ὄντολογία ὅπως αὐτὴ τοῦ Πλωτίνου¹⁰³ ποὺ ἐντούτοις θέλει νὰ εἶναι πλατωνικὴ χρωστáει τόσα πολλὰ στὴν ἠθικὴ τοῦ Ἐπίκτητου. Αὐτὸ ὅμως εἶναι θέμα μιᾶς ἄλλης ἐργασίας.

ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΕΣ ΠΗΓΕΣ

1. ANNAS, J., (2006). *Εἰσαγωγή στὴν Πολιτεία τοῦ Πλάτωνα*, μτφρ. Χρ. Γραμμμένου, Ἀθήνα: Ἐκδόσεις Καλέντης.
2. ANAGNOSTOPOULOS, M., (2006). The Divided Soul and the Desire for Good in Platos Republic, στὸ G. Santas (ἐπιμ.), *The Blackwell Guide to Platos Republic*, Cambridge MA: Blackwell Publishing, σσ. 166-188.
3. BLAKELEY, D., (1994). Ἡ στωϊκὴ θεραπεία περὶ τῶν παθῶν, στὸ Κ. Βουδούρη, *Ἑλληνιστικὴ φιλοσοφία*, Ἀθήνα: Διεθνὲς Κέντρο Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας καὶ Πολιτισμοῦ, σσ. 25-42.
4. CHANTEUR, J., (1980). *Platon, le désir et la cité*, Paris: Sirey.
5. DIXSAUT, M., (2003). *Platon. Le désir de comprendre*, Paris: Vrin.
6. DUHOT, J.-J., (2003). *Ὁ Ἐπίκτητος καὶ ἡ στωϊκὴ σοφία*, μτφρ. Δ. Παπαθανασοπούλου, Ἀθήνα: Ἐκδόσεις Ἐνάλιος.
7. EDELSTEIN, L., (1966). *The meaning of Stoicism*, Cambridge MA: Harvard University Press.
8. ERLER, M., (2007). Death is a Bugbear: Socratic Epode and Epictetus Philosophy of the Self, στὸ Th. Scaltsas καὶ A. Mason (ἐπιμ.), *The Philosophy of Epictetus*, N.Y.: Oxford University Press, σσ. 99-111.
9. GILL, C., (2005). The School in the Roman Imperial Period, στὸ B. Inwood (ἐπιμ.), *The Cambridge Companion to the Stoics*, N.Y.: Cambridge University Press, σσ. 33-58.
10. GUTHRIE, W.K.C., (1991), *Σωκράτης*, μτφρ. Τάσος Νικολαΐδης, Ἀθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.
11. IERODIAKONOU, K., (2007). The Philosopher as God's Messenger, στὸ Th. Scaltsas καὶ A. Mason (ἐπιμ.), *The Philosophy of Epictetus*, σσ. 56-70.
12. IRWIN, T., (1977). *Plato's Moral Theory*, Oxford: Clarendon Press.
13. INWOOD, B., (1987). *Ethics and Human Action in Early Stoicism*, N.Y.: Oxford University Press.
14. LEKKAS, G., (2001). *Liberté et progrès chez Origène*, Turnhout: Brepols.
15. ΛΕΚΚΑΣ, Γ., (2003). Ἐπιχειρηματολογικὲς στρατηγικὲς εἰς τὴν *Πολιτείαν* τοῦ Πλάτωνος, *Πλάτων*, 53, σσ. 180-199.
16. ΛΕΚΚΑΣ, Γ. (2009). *Πλωτῖνος. Πρὸς μιὰ ὄντολογία τοῦ τρόπου*, Ἀθήνα: Παπαζήσης.

103. ΛΕΚΚΑΣ (2009): 55-78.

17. ΛΕΚΚΑΣ, Γ., (2013). Ἀπὸ τὴν αὐτοαναφορικότητα στὴν ἑτεροαναφορικότητα τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἔννοια τῆς «προαιρέσεως» στὴ φιλοσοφία τοῦ Ἐπικτήτου καὶ τοῦ Ὠριγένη, *Θεολογία*, 84, σσ. 189-210.
18. LONG, A.A., (1999). Stoic Psychology, στὸ K. Algra, J. Barnes, J. Mansfeld καὶ M. Schofield (ἐπιμ.), *The Cambridge History of Hellenistic Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, σσ. 560-584.
19. LONG, A.A., (2002). *Epictetus. A Stoic and Socratic Guide to Life*, Oxford: Clarendon Press.
20. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Ε., (2009). *Ἡ Αἰσθητικὴ τῆς Ἠθικῆς*, Ἀθήνα: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν.
21. ΝΕΧΑΜΑΣ, Α., (2001). *Ἡ τέχνη τοῦ βίου: Σωκρατικοὶ στοχασμοὶ ἀπὸ τὸν Πλάτωνα στὸν Foucault*, μτφρ. Β. Σπυροπούλου, Ἀθήνα: Νεφέλη.
22. NUSSBAUM, M.C., (2009). *The Therapy of Desire. Theory and Practice in Hellenistic Ethics*, Princeton: Princeton University Press.
23. ΡΑΠΠΑΣ, Ν., (2003). *Plato and the Republic*, London: Routledge.
24. ΡΑΜΦΟΣ, Σ., (2004). Ὁ τυρρανικός ἄνθρωπος, *Ἐπόμνημα στὴ Φιλοσοφία*, Ἀθήνα: Πόλις, τόμ. 2, σσ. 171-179.
25. ROBINSON, T.M., (1995). *Platos Psychology*, Toronto: University of Toronto Press.
26. RIST, J.M., (1969). *Stoic Philosophy*, N.Y.: Cambridge University Press.
27. SCHOFIELD, M., (2005). Stoic Ethics, στὸ B. Inwood (ἐπιμ.), *The Cambridge Companion to the Stoics*, σσ. 233-256.
28. SHARPLES, R.W., (2002). Στωϊκοί, Ἐπικούρειοι καὶ Σκεπτικοί. Μία εἰσαγωγή στὴν ἑλληνιστικὴ φιλοσοφία, μτφρ. Μ. Λυπουρλή, Γ. Ἀβραμίδη, Θεσσαλονίκη: Ἐκδόσεις Θύραθεν.
29. SORABJI, R., (2007). Epictetus on «proairesis» and Self, στὸ *The Philosophy of Epictetus*, p. 87-98.
30. STEPHENS, W., (1994). Ἡ στωϊκὴ ἀγάπη κατὰ τὸν Ἐπικτήτο, στὸ Κ. Βουδούρη (ἐπιμ.), *Ἑλληνιστικὴ φιλοσοφία*, σσ. 332-345.
31. VLASTOS, G., (1994). *Πλατωνικὲς Μελέτες*, μτφρ. Ἰ. Ἀρξόγλου, Ἀθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.